

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора

Ярмиша Олександра Назаровича

на дисертацію Шуліки Вікторії Ігорівни на тему

«Організаційно-правові засади функціонування пенітенціарної системи

Великої Британії (II пол. XX – поч. XXI ст.)»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії (спеціальність 081 Право)

Актуальність теми наукового дослідження не викликає сумнівів та ґрунтується на необхідності вдосконалення національної пенітенціарної системи з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду, зокрема – Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Британську пенітенціарну модель у наукових колах неодноразово характеризували як одну з найефективніших у Європі, насамперед через результативність реалізованих заходів із ресоціалізації засуджених, високий рівень їхньої готовності до правослухняного життя після звільнення, а також порівняно низький рівень загальної та рецидивної злочинності.

Варто зазначити, що пенітенціарні системи Великобританії та України мають низку спільних організаційно-правових ознак. Однак, як справедливо зазначає авторка дисертації, попри наявні схожості, вітчизняна пенітенціарна система характеризується високим рівнем злочинності та рецидиву, що вказує на потребу в оновленні підходів до організації системи виконання покарань, а також у запозиченні кращих практик з досвіду держав, які досягли вагомих результатів у цій сфері. Саме з огляду на це особливої цінності набуває дослідження британської моделі, як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні її адміністративно-територіальних одиниць.

Отже, обрана В.І.Шулікою тема є вкрай своєчасною, має важливе теоретичне і прикладне значення, а результати дослідження можуть стати підґрунтям для удосконалення законодавства та правозастосовної практики у сфері кримінально-виконавчої політики України.

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Волинського національного

університету імені Лесі Українки у межах наукової теми юридичного факультету «Організаційно-правове забезпечення сталого розвитку України», прийнятої відповідно до Указу Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2023 року».

Дисертація вирізняється достатньо високим рівнем теоретичної обґрунтованості. Автор демонструє досконале володіння джерельною базою, використовуючи як українське, так і іноземне законодавство, доктринальні підходи, статистичні дані та аналітичні матеріали. Висновки є логічним підсумком проведеного аналізу та підтверджуються ретельно підібраним емпіричним матеріалом. Рекомендації щодо удосконалення вітчизняної пенітенціарної системи мають комплексний характер і потенціал для практичного впровадження.

Структура дисертації відповідає вимогам до наукових досліджень такого рівня. Робота складається з трьох розділів, логічно пов'язаних між собою. Зміст розкриває тему у повному обсязі, кожен розділ послідовно формує наукове підґрунтя для наступного. Висвітлення теми супроводжується вдалими прикладами, порівняльним аналізом та критичним осмисленням позицій різних науковців.

Визначивши об'єкт, предмет, обґрунтувавши хронологічні та територіальні межі дослідження у вступі і поставивши за мету здійснити комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів організаційно-правових засад функціонування пенітенціарної системи Сполученого Королівства Великої Британії у другій половині XX – на початку XXI століття в динаміці її інституційного та нормативного розвитку, авторка приділяє особливу увагу висвітленню ключових реформ, що впливали на трансформацію системи виконання покарань, а також дослідженню соціально-правових змін за низкою істотних параметрів: законодавче регулювання функціонування тюремної служби, правове становище та класифікація категорій ув'язнених, типологія пенітенціарних установ і режимів утримання, умови тримання осіб, позбавлених волі, в особливих обставинах (зокрема, під час пандемії COVID-19), порядок виконання покарань щодо військових злочинців у повоєнний

період, динаміка кількісних показників тюремного населення, а також система органів тюремного управління та специфіка їхньої організаційної структури і повноважень.

У межах першого розділу дисертаційного дослідження автором проведено системний аналіз джерельної бази, що становить основу наукового вивчення організаційно-правових засад функціонування пенітенціарної системи Великої Британії, та досліджено загальні засади вивчення системи виконання покарань у Великій Британії. Здобувачем запропоновано доцільну класифікацію джерел за трьома ключовими аспектами: нормативним, який охоплює офіційні нормативно-правові акти, урядові документи, звіти уповноважених органів; догматичним, що включає наукові праці вітчизняних дослідників, які у різні історичні періоди приділяли увагу вивченню британської пенітенціарної моделі; та інституційним, що репрезентує емпіричні дослідження, статистичні матеріали й аналітичні звіти авторитетних академічних та дослідницьких центрів, зокрема таких як Міністерство юстиції Великої Британії, Оксфордський і Кембриджський університети, Лондонська школа економіки і політичних наук, університети Бірмінгема й Глазго, а також провідні громадські організації («Prison Reform Trust», «Howard League for Penal Reform», «The Koestler Trust» та ін.). У процесі дослідження встановлено, що функціонування пенітенціарної системи Великої Британії ґрунтується на чотирьох концептуальних принципах: реабілітації, пропорційності, індивідуалізації та відповідальності.

Окрему наукову цінність має правовий аналіз нормативного забезпечення функціонування британської пенітенціарної системи у другій половині ХХ — на початку ХХІ століття, здійснений В.І.Шулікою у другому розділі дисертаційного дослідження. Здобувачем обґрунтовано, що ця система базується на складній сукупності нормативних джерел, до якої входять судові прецеденти, положення нормативних актів кримінального, кримінально-процесуального та пенітенціарного права, а також спеціальні закони, зокрема Закон «Про в'язниці», Закони «Про кримінальну юстицію», підзаконні нормативно-правові акти, зокрема «Тюремні правила». Авторкою звертається

увага на відсутність єдиного кодифікованого акту, диспозитивний характер розподілу повноважень між суб'єктами управління, а також на врахування особливостей адміністративно-територіального устрою при розробленні нормативної бази. У цьому розділі дисертації також виокремлено особливості функціонування двох організаційно-правових форм пенітенціарних установ, диференційованих за критерієм власності та управління: установ, що перебувають у державній власності та можуть управлятися як державними, так і приватними структурами, та установ, що є приватною власністю та перебувають під управлінням недержавних суб'єктів; проведена глибинна історико-демографічна характеристика ув'язнених в Англії та Уельсі в II пол. XX – поч. XXI ст., охарактеризовано умови тримання у виправних установах Англії та Уельсу в II пол. XX – поч. XXI ст., зазначено особливості виконання покарань щодо військових злочинців у повоєнний період (II пол. XX ст.).

У третьому розділі дисертації здобувачем досліджено морально-етичні аспекти функціонування пенітенціарної системи Великої Британії, в контексті чого справедливо зазначається, що вони є тісно пов'язаними із поняттями «справедливість» та «свобода». Справедливість у контексті пенітенціарної концепції визначається авторкою як оптимальний розподіл заохочень і покарань, а також благ, тягот, прав та обов'язків відповідно до суспільних інтересів. Оскільки суспільні інтереси є синтезом індивідуальних, справедливість розглядається як те, що відповідає загальним потребам суспільства. Також авторкою дисертації здійснено порівняльно-правовий аналіз, у межах якого виявлено низку спільних рис між пенітенціарними системами Великої Британії та України, до яких віднесено: ідентичний територіальний поділ установ виконання покарань за рівнем юрисдикції (місцевого й загальнодержавного значення), чіткий функціональний розподіл адміністративних повноважень у системі управління, ієрархічну структуру підпорядкованості органів виконання покарань центральним виконавчим органам, а також систему звітності уповноважених посадових осіб. Авторкою запропонована цікава ідея, що порушення законів можуть бути спричинені як особами, що мають негативне ставлення до суспільних цінностей, так і тими,

хто, намагаючись захистити ці цінності від впливу держави, звертаються до протесту, інколи індивідуального, або ж навіть революційного.

Практична значущість дисертації полягає у можливості застосування її результатів при розробленні змін до нормативно-правових актів, які регулюють діяльність пенітенціарних органів, а також у навчальному процесі в закладах вищої юридичної освіти. Авторські пропозиції можуть бути використані при формуванні стратегії реформування системи виконання покарань в Україні.

Переконливими та обґрунтованими виглядають висновки автора за результатами дисертаційної праці. Так, у підсумку здійснення теоретичного узагальнення та вирішення наукового завдання були визначені організаційно-правові засади функціонування пенітенціарної системи Великої Британії (II пол. XX ст. – поч. XXI ст.) та окреслено спрямовані на удосконалення можливості реформування пенітенціарної системи України. Автором здійснено узагальнення існуючої доктринальної основи та виявлено, що заявлена проблематика досліджується переважно у наукових працях дослідників кримінально-виконавчого права Великої Британії, однак існує базис наукових розвідок у зазначеній тематиці і у вітчизняних дослідників, проаналізовано історіографію пенітенціарної системи Великої Британії та виявлено, що на зламі II пол. XX ст. – поч. XXI ст. пенітенціарна система завдяки постійному реформуванню досягла суттєвого розвитку у підходах до виконання покарання, реабілітації засуджених та формування гармонійного співвідношення між правосуддям та соціальною реінтеграцією. У результаті дослідження здобувачем класифіковано установи виконання покарань у Великій Британії та досліджено організаційно-управлінську структуру пенітенціарної системи Великобританії. Заслуговує на увагу і висновок авторки про безпрецедентний вплив пандемії COVID-19 на кримінально-виконавчу систему Великої Британії.

У висновках визначено, що основу перспективного удосконалення пенітенціарного законодавства Великобританії мають становити міжнародні стандарти прав людини. При цьому, ефективне функціонування пенітенціарної системи, на думку В.І.Шуліки, можливе за умови послідовної взаємодії

кодифікованого загального та уніфікованого спеціального пенітенціарного законодавства.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Викладені в дисертації наукові висновки, положення і рекомендації є обґрунтованими, спираються на сучасну методологічну основу, базуються на аналізі 170 джерел, серед яких широко представлені дослідження у сферах загальнотеоретичної та компаративістської юриспруденції. Сформульовані авторкою положення, узагальнення, висновки та рекомендації можуть використовуватись у науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення проблем функціонування пенітенціарії Великої Британії; у правотворчості – у процесі удосконалення вітчизняного законодавства у сфері виконання покарань та реформування сучасної кримінально-виконавчої системи України; у навчальному процесі при викладанні таких дисциплін як «Кримінально-виконавче право», «Юридична компаративістика», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Становлення європейської правової думки» та інших.

Повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях. Авторка аргументовано визначила власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем дослідження специфіки та особливостей організаційно-правових засад функціонування пенітенціарної системи Великої Британії у II пол. XX – поч. XX ст.

Основні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження В.І.Шуліки всебічно висвітлені в опублікованих 10 працях , зокрема: 4 – одноосібні публікації у вітчизняних фахових виданнях; 1 – у співавторстві у виданні, що відноситься до наукометричної бази «Scopus», та 5 – у збірниках тез матеріалів наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських конференціях. Відповідні публікації були здійснені у період з 2022 р., що засвідчує тривалість і системність дисертаційного дослідження, винесеного на захист.

Анотація дисертації послідовно розкриває основні положення роботи.

Загалом високо оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, слід висловити деякі зауваження та побажання.

В останні роки особливо гостро стоїть питання переосмислення політики в сфері виконання кримінальних покарань не лише в Україні, а й у розвинених країнах (в т. ч. Великій Британії). У завданнях дослідження та висновках немає чіткого формулювання пропозицій з удосконалення пенітенціарної системи України. Доцільно було б почути ці пропозиції під час захисту дисертації.

По - друге, при ознайомленні з текстом дисертації складається стійке враження, що досліджувана тема потребує не тільки ретельного вивчення та аналізу досвіду Великої Британії у галузі розбудови своєї пенітенціарної системи, а й визначення принципів і особливостей становлення пенітенціарних установ Великої Британії. Вони тотожні чи відмінні порівняно з українським пенітенціарним досвідом?

По-третє, в роботі зазначено, що у Великій Британії часто застосовуються покарання, що не пов'язані з ізоляцією особи від суспільства. Хотілось би почути думку авторки щодо змісту поняття та соціально-правової природи таких покарань, їх результативності.

По-четверте, з тексту дисертації не зрозуміло, яким чином COVID-19 вплинув на низький рівень укомплектованості штату та досвідченість персоналу пенітенціарних установ у Великій Британії.

На жаль, дисертація містить чимало огріхів пунктуаційного характеру.

Проте, зазначені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Мета дисертаційної роботи досягнута, поставлені дисертанткою наукові завдання реалізовані. Науково-довідковий апарат оформлено згідно з існуючими вимогами відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 50.

Дисертаційна робота Шуліки Вікторії Ігорівни на тему «Організаційно-правові засади функціонування пенітенціарної системи Великої Британії (II пол. XX – поч. XXI ст.)» є самостійною, завершеною науковою працею, яка відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Робота має важливе теоретичне і прикладне значення, вирішує актуальне наукове завдання та свідчить про високий рівень наукової підготовки автора.

Вважаю, що дисертація Шуліки Вікторії Ігорівни заслуговує на позитивну оцінку, а її авторка – на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право в галузі знань 08 Право.

Офіційний опонент

професор кафедри теорії та історії держави і права
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

Олександр ЯРМИШ

Підпис д.ю.н., професора Ярмиша О.Н. засвідчую.

Учений секретар НА СБ України
к.ю.н., доцент

Андрій ПРОЗОРОВ

05 травня 2025 року

